

ปฐมสมโพธิ ปริเฉทที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์

พระมหาสุรพล สิงศิริตัน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๔๑

ISBN ๙๗๔-๓๓๑-๔๘๐-๖

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**PATHAMASAMBODHI CHAPTERS 1-7:
A CRITICAL EDITION AND AN ANALYTICAL STUDY**

P.M. Surapol Singkirat

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Pali and Sanskrit
Department of Eastern Languages**

Graduate School

Chulalongkorn University

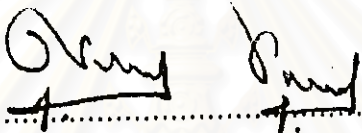
Academic Year 1998

ISBN 974-331-480-6

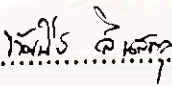
หัวข้อวิทยานิพนธ์ ปฐมสมโพธิ ประจุอยู่ที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์
โดย พระมหาสุรพล สิงศิริรัตน์
ภาควิชา ภาษาตะวันออก
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม อาจารย์ ดร. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ

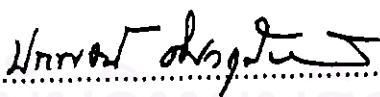

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

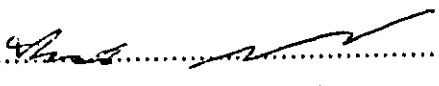

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ศุภวัฒน์ จุติวงศ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สินสกุล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ดร.ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(อาจารย์ ดร. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ฟ้าพานิช)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงส่วนเดียว

พระมหาสุรพล สิงศิริรัตน์: ปฐมสมโพธิ ปริจเฉทที่ ๑ - ๗ : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์
(PATHAMASAMBODHI CHAPTERS 1-7 : A CRITICAL EDITION AND AN
ANALYTICAL STUDY) อ.ที่ปรึกษา: อ. ดร. ประพนธ์ อัครวิรุฬห์นการ, อ.ที่ปรึกษาร่วม :
อ. ดร. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ, ๓๑๖ หน้า, ISBN ๙๗๔-๓๓๑-๔๙๐-๖

คัมภีร์ปฐมสมโพธิเป็นคัมภีร์ที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้า มีหลายสำนวน ที่
เก่าที่สุดเป็นสำนวนที่แต่งในล้านนา ต่อมาสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์มีแต่งเพิ่มเติมอีกหลายสำนวน
เพราะผู้คนในยุคสมัยนั้นนิยมฟังเทศน์เรื่องปฐมสมโพธิในวันสำคัญทางศาสนา ทั้งภาษาบาลีและภาษา
ไทย การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์นี้ มุ่งที่จะตรวจชำระคัมภีร์ปฐมสมโพธิ ภาษาบาลี สำนวน
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงชำระ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ อันเป็นการรวบรวม
ปฐมสมโพธิสำนวนเก่าเข้าด้วยกัน ตัดข้อความที่ไม่จำเป็นออกหรือเพิ่มเติมข้อความที่สำคัญเข้าไป อาศัย
หลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและปกรณ์อื่นมาเชื่อมโยงกัน และทรงเก็บความจากภาษาบาลีมา
รจนापฐมสมโพธิกถา ฉบับภาษาไทย ซึ่งเป็นวรรณคดีชิ้นเอก เป็นที่รู้จักแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน แสดง
ถึงพระปรีชาสามารถในภาษาบาลีเป็นอย่างยิ่งในยุครัตนโกสินทร์

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์แบ่งออกเป็น ๕ บท บทแรกเป็นบทนำ กล่าวถึงความเป็นมาของ
ปัญหา ตลอดจนถึงวิธีดำเนินการวิจัยและตรวจสอบชำระ บทที่ ๒ ว่าด้วยความหมายคำว่า "ปฐมสมโพธิ"
ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา อยุธยาและรัตนโกสินทร์ ประวัติและผลงาน
ของผู้แต่ง ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการตรวจชำระ วิวัฒนาการความเป็นมา และการศึกษาเปรียบเทียบ
สำนวนที่แต่งในล้านนา อยุธยาและรัตนโกสินทร์ บทที่ ๓ คัมภีร์ปฐมสมโพธิ ที่ตรวจชำระแล้ว บทที่ ๔
คัมภีร์ปฐมสมโพธิแปล บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลของการวิจัยพบว่าปฐมสมโพธิฉบับเก่าที่สุดแต่งในล้านนา และมีการแต่งเพิ่มเติมเรื่อยมา
จนถึงฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นสำนวนบาลีฉบับสุดท้าย ภาษา
สำนวน และเรื่องราวที่เพิ่มเติมแสดงให้เห็นพัฒนาการการแต่งภาษาบาลีและแนวคิดเรื่องประวัติพระ
พุทธเจ้าในประเทศไทย

ภาควิชา ..... ภาษาดะวันออก.....
สาขาวิชา ..... ภาษานวลีสันสกฤต.....
ปีการศึกษา ..... ๒๕๕๑.....

ลายมือชื่อนิติศ ..... จพรหมพร ๒๒ สิงศิริรัตน์
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา ..... พรพนธ์ อัครวิรุฬห์นการ
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ..... อ. ดร. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ

CB10827 : MAJOR EASTERN LANGUAGES

KEY WORD: PATHAMASAMBODHI CHAPTERS 1-7 / CRITICAL EDITION / ANALYTICAL STUDY

PHRAMAHA SURAPOL SINGKIRAT : PATHAMASAMBODHI CHAPTERS 1-7 : A CRITICAL EDITION AND AN ANALYTICAL STUDY. THESIS ADVISOR : PRAPOD ASSAVAVIRULHAKARN, Ph.D. THESIS CO-ADVISOR : BANJOB BANNARUJI, Ph.D. 316 pp. ISBN 974-331-480-6.

Pathamasambodhi is a Pali biography of the Buddha. The oldest known version of this scripture can be dated back as far as the Lanna period. Several more versions both in Pali and Thai of Pathamasambodhi were written later in Ayutthaya and Rattanakosin periods as a sermon preached on a religious day because of its popularity. This critical edition and analytical study is focused on the Pali version edited by Prince Patriarch Krom Phra Parama Nujit Jinoros in 1845. Former versions were then incorporated and re-edited. Some redundant texts were omitted and some significant texts were added from several sources such as the Tripitaka, commentaries, as well as other Buddhist scriptures. The Prince Patriarch also composed a beautiful Thai version of Pathamasambodhi based on the Pali text. This Thai version titled "Pathamasambodhikatha", has ever since been widely known and become a masterpiece of Thai literature which reflects the composer's ability and knowledge in the Pali language at that time.

This thesis has 5 chapters. The first one is an introduction which gives the background of the problem and explains the methodology and the editing of this text. The meaning of the term "Pathamasambodhi" as well as historical background of its Lanna, Ayutthaya, and Rattanakosin versions, the authors' biographies and works, manuscripts referred to in this study, the evolution and a comparative study of the three versions are described in Chapter Two. Chapter Three presents the critically edited text. The translation of the Pathamasambodhi is in Chapter Four while Chapter Five is the conclusion and suggestions.

The research shows that the oldest version of Pathamasambodhi was composed in Lanna. The text had been re-edited and expanded in course time until the final version was compiled by the Prince Patriarch Krom Phra Parama Nujit Jinoros. The Languages and styles as well as the content in the Pathamasambodhi of different versions show the light on Pali texts composed in Thailand of different periods as well as the concept of the Buddha's life.

ภาควิชา.....ภาษาตะวันออก.....

สาขาวิชา.....ภาษานวลิ้นสกล.....

ปีการศึกษา.....๒๕๕๑.....

ลายมือชื่อนิสิต.....พรพอด ธีวศิริรักษ์.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....พรพอด ธีวศิริรักษ์.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....พรพอด ธีวศิริรักษ์.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงไปได้ เพราะอาศัยความอนุเคราะห์ช่วยเหลืออุปถัมภ์ จากหลายท่าน หลายหน่วยงาน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ คือ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชานุญาตให้ถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์โบราณต้นฉบับตัวเขียนในหอพระมณเฑียรธรรม

พระธรรมเสนานี (ดาวร ติสฺสานุโก ป.ธ.๔) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนฯ ให้ความอุปถัมภ์และให้โอกาสศึกษาแก่ผู้วิจัย พระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท ป.ธ.๖) เจ้าคณะภาค ๓ วัดพระเชตุพนฯ เมตตาให้คำแนะนำ พระเมธีวราภรณ์ (ประยงค์ อรุณาทโร ป.ธ.๔) เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา วัดจุกแฉะ ได้เมตตาให้คำแนะนำสั่งสอนที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชاکรัตพงศ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรานี พ้าพานิช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล ได้ประสาทความรู้

อาจารย์ ดร. ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ และอาจารย์ ดร. ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้และเป็นที่ปรึกษาในการทำวิจัยครั้งนี้ ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยเป็นอย่างมาก อาจารย์วิรัตน์ จุณาทรวางกูร ป.ธ.๙ ช่วยคัดถ่ายถอดอักษรขอมและธรรมล้านนา อาจารย์ธงชัย สุนนจักร ป.ธ.๙ ช่วยสอบทานต้นฉบับอักษรขอม คุณเทียมสิทธิ์ หลวงสุภา คุณเกษียร มะปะโม ป.ธ.๙ และเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติอีกหลายท่าน ช่วยอำนวยความสะดวกในการค้นหาต้นฉบับตัวเขียนและถ่ายไมโครฟิล์ม

ดร.วอลเดมาร์ ซี. ไชเลอร์ ช่วยติดตามสำเนาไมโครฟิล์มอักษรธรรมล้านนาและให้คำแนะนำแก่ผู้วิจัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้เมตตาอ่านจารึกอักษรธรรมล้านนา นางสาวไพพรรณ แก้วสุริยะ ช่วยเป็นธุระในการแปลบทคัดย่อ นางสาวบุษกร หนูนิล ช่วยแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

พระมหาเทียบ สิริวาโร ป.ธ.๙, Ph.D. กรุณาช่วยตรวจแก้ต้นฉบับและให้ยืมหนังสือพระมหากิตติศักดิ์ จานวโร ช่วยคัดถ่ายถอดอักษรธรรมล้านนาและสร้างตัวพิมพ์อักษรขอมในคอมพิวเตอร์ พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน สามเณรสมพงษ์ กังทอง จำเอกสุวรรณ คำแหงวงศ์ ช่วยพิมพ์ต้นฉบับ

เจ้าหน้าที่ประจำคณะอักษรศาสตร์ เจ้าหน้าที่สำนักทะเบียนและประมวลผล และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านช่วยอำนวยความสะดวกตลอดเวลาที่ศึกษาอยู่ในสถาบันนี้

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณบูรพาจารย์ผู้ให้การสั่งสอนอบรม บิดามารดา ญาติมิตรผู้มีอุปการะคุณทุก ๆ ท่าน ที่สนับสนุนผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ผ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
ขอบเขตของการวิจัย	๖
ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย	๗
วิธีการดำเนินการวิจัย	๗
วิธีการดำเนินการวิจัยและตรวจสอบชำระ	๗
๒ ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปฐมสมโพธิ	๑๕
ความหมายของคำว่า "ปฐมสมโพธิ"	๑๕
ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ปฐมสมโพธิ	๑๘
ฉบับล้านนา	๑๙
ประวัติผู้แต่งฉบับล้านนา	๒๑
ฉบับอยุธยา	๒๓
ประวัติผู้แต่งฉบับอยุธยา	๒๕
ฉบับรัตนโกสินทร์	๒๖
ประวัติผู้แต่งฉบับรัตนโกสินทร์	๓๒
ต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการตรวจชำระ	๓๙
วิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ	๔๔
ข้อผิดพลาดที่พบในการจาร	๔๖

บทที่	หน้า
การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ปฐมสมโพธิที่แต่งในล้านนา อยุธยา และรัตนโกสินทร์	๕๑
๑. เนื้อหาที่ต่างกัน	๕๕
๒. ด้านสำนวนภาษา	๖๓
วิวัฒนาการการแต่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิ	๖๖
๑. วิวัฒนาการการแต่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิ ฉบับภาษาบาลี	๖๖
๒. วิวัฒนาการการแต่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิ ฉบับภาษาไทย	๖๘
๓ คัมภีร์ปฐมสมโพธิ ที่ตรวจชำระแล้ว	๗๒
๑. วิชามงคลกถาปริจเฉท (บุพพภาค)	๗๒
๒. วิชามงคลกถาปริจเฉท (ปัจจุสมภาค)	๙๖
๓. ตุสิตปริวรรต	๑๑๙
๔. คัพภานิกขมณปริวรรต	๑๒๙
๕. ลักษณะปริคคาหปริวรรต	๑๕๒
๖. ราชากิเสกปริวรรต	๑๗๒
๗. มหากินิกขมณปริวรรต	๑๘๒
๔ ปฐมสมโพธิ แปล	๒๐๙
วิชามงคลกถา ปริจเฉทที่ ๑ (บุพพภาค)	๒๐๙
วิชามงคลกถา ปริจเฉทที่ ๒ (ปัจจุสมภาค)	๒๒๘
ตุสิตปริวรรต ปริจเฉทที่ ๓	๒๔๐
คัพภานิกขมณปริวรรต ปริจเฉทที่ ๔	๒๕๑
ลักษณะปริคคาหปริวรรต ปริจเฉทที่ ๕	๒๖๕
ราชากิเสกปริวรรต ปริจเฉทที่ ๖	๒๘๐
มหากินิกขมณปริวรรต ปริจเฉทที่ ๗	๒๘๘
๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๓๐๘
รายการอ้างอิง	๓๑๑
ประวัติผู้เขียน	๓๑๖

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑. เปรียบเทียบปฐมสมโพธิ ฉบับล้านนา อยุรยา และรัตนโกสินทร์	๕๓
๒. เปรียบเทียบปฐมสมโพธิ ฉบับรัตนโกสินทร์ ๓ ส่วนวน	๕๔

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อักษรย่อ

พระไตรปิฎก

ข. พุทธ.	: ขุททกนิกาย พุทธวงศ์
ข. จริยา.	: ขุททกนิกาย จริยาปิฎก

อรรถกถา

ข. ขา. อ.	: ขุททกนิกาย ชาติกถาปิฎก ปฐมภาค
มธ. ข. พุทธ.	: มธฺตถวิลาสินี ขุททกนิกายปิฎก กถา พุทธวงศ์วณฺณนา
สุ. ที. ม.	: สุมงฺคฺลวิลาสินี ทีฆนิกายปิฎก กถา มหาวคฺควณฺณนา
สุ. ที. ส.	: สุมงฺคฺลวิลาสินี ทีฆนิกายปิฎก กถา สีสกฺขนุรทวณฺณนา

คัมภีร์อื่น ๆ

ชิน.	: ชินมหานิทาน
ชีนา.	: ชีนาลังการ

คำอธิบาย

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎก ตัวเลขบอก เล่มที่ ตามด้วย หน้าที่ และคาถาที่ (ถ้ามี) และลงไว้หลังตัวอย่าง เช่น ข. จริยา. ๓๓/๕๙๖/๑๒๔ หมายถึง ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ ๓๓ หน้าที่ ๕๙๖ คาถาที่ ๑๒๔
๒. คัมภีร์อรรถกถา บอกชื่อย่อคัมภีร์ เล่มที่ ในกรณีมีหลายเล่ม หน้าที่ และคาถาที่ (ถ้ามี)
๓. คัมภีร์อื่น ๆ บอกตัวย่อ หน้าที่ และคาถาที่ ตามลำดับ
๔. ตัวอย่างที่ยกมาจากในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะระบุหน้า ลำดับเชิงอรรถในหน้านั้น ๆ หรือเลขคาถาในกรณีที่เป็นคาถาอยู่ภายในวงเล็บ